УДК 316.614:78

Султанова Н.В., Миколаївський державний гуманітарний університет ім. П.Могили

Султанова Наталя Вікторівна, здобувач МДГУ ім. П.Могили, викладач-асистент кафедри педагогіки та психології. Коло наукових інтересів: музична педагогіка, соціалізація засобами музики.

Продромальна соціалізація дитини в пренатальний період засобами музичного мистецтва

У статті розглядається проблема продромальної соціалізації дитини у пренатальний період. У центрі уваги знаходиться питання обґрунтування можливості та доцільності впливу на процес соціалізації музичного мистецтва. Автор зупиняється на розкритті та змісті поняття "соціалізація" та його значенні у пренатальний період.

In clause the problem of prodromos socialization the child in intra-uterine the period is considered. In the center of attention there is a question of a substantiation of an opportunity and expediency of influence on process socialization musical art. The author stops on disclosing and the maintenance of concept "socialization" and his value in the intra-uterine period.

Сучасні наукові відкриття багато в чому змінили наші уявлення про внутрішньоутробне маля та його життя в лоні матері. В останні десятиліття ця проблема стала об'єктом досліджень у медицині, психології, соціології, філософії, психоаналізі, антропології та багатьох інших наукових галузях. Вітчизняна наука й практика давно займаються питаннями внутрішньоутробного розвитку дитини. Вже у XIX столітті з'явилися судження про правила поведінки майбутньої матері під час вагітності й про можливі негативні наслідки важкої фізичної праці й напруги для психіки. До нашого часу зберігся безцінний досвід стародавньої акушерської практики повитух, їхні мудрі поради молодим батькам, прикмети, обряди як невід'ємна частина національної культури й побуту минулих епох.

Особливо активно система пренатального виховання стала розроблятися в останнє десятиліття, але як саме зовнішнє середовище, у тому числі й музика, впливає на соціалізацію дитини, розкрито вченими недостатньо. Такого висновку ми доходимо на основі аналізу актуальних досліджень та наукових публікацій. Слід зазначити, що питанням ранньої соціалізації приділяють увагу в своїх дослідженнях такі педагоги, психологи, соціологи: Н.Смелзер, А.В.Мудрик, Г.М.Андреєва, Н.В.Андреєнкова, Л.І.Божович [1; 2; 3]. Однак, незважаючи на різнобічність підходів до питання соціалізації в пренатальний період, ми не знайшли праць, присвячених проблемі впливу музики на соціалізацію дитини в пренатальний період.

Актуальність проблеми полягає у:

- недостатності науково-методичної розробленості питань щодо соціалізації дитини в пренатальний період;
- спірності у розкритті поняття "соціалізація" щодо дитини у пренатальний період як невід'ємної частини процесу становлення її як особистості;
- нерозробленості проблеми впливу музики в процесі соціалізації дитини в пренатальному періоді.

З огляду на викладене **метою** даної статті є теоретичне і практичне обґрунтування впливу музики на процес соціалізації дитини в пренатальному періоді.

Поняття "соціалізація" (від латинського socialis – суспільний) все активніше використовується в контексті наукової категорії представниками широкого спектру наук – філософії, соціо-

логії, психології, політології, педагогіки та інших. Виникнення цього поняття в американській та французькій соціології відносять до кінця XIX ст. і пов'язують з прізвищами американського соціолога Ф.Г.Гіддінгса та французького соціолога Г.Тарда [5, с. 128], який розглядав "соціалізацію" не тільки як стабілізуючий суспільний механізм, але й головний фактор забезпечення розвитку суспільства. Важливою для зрозуміння педагогічних можливостей соціалізації є його спроба описати процес інтернаціоналізації норм поведінки через соціальну взаємодію людей, де типовими соціальними відношеннями Г.Тард вважав відношення "вчитель – учень", реалізація яких дає змогу забезпечити принцип наслідування, на основі якого будується й розвивається суспільство [5, с. 129]. Як наукову категорію, поняття "соціалізація" вперше почав використовувати Франклін Генрі Гіддингс, який вважав її процесом "розвитку соціальної природи або характеру" людини, який відбувається як у процесі стихійного впливу оточення, так і завдяки впливу суспільства згідно зі "свідомим планом" [5, с. 130]. Важливим для нашого дослідження є думка цих авторів про зв'язок соціалізації з процесом виховання. Вони досліджують соціалізацію з прагматичною метою: забезпечити перетворення дитини в добре пристосовуваного члена суспільства, до якого вона належить. Така дитина нерідко характеризується як "соціалізована", і навпаки. Соціолог Л.Чайльд вважає, що соціалізація відбувається під впливом соціальних умов та виховання [9].

Н.В.Андреєнкова досліджує соціалізацію як процес становлення людини як суспільної істоти. У ході соціалізації індивід виконує як пасивну (засвоєння соціального досвіду, сприйняття цінностей), так і активну роль (вироблення певної системи орієнтації, установок). Хоча ця активність зосереджена лише на самовдосконаленні, ми не можемо погодитися із твердженням автора, що соціалізація "немислима без активної участі самої людини в процесі освоєння соціального досвіду й культури" [1, с. 44].

На нашу думку, для даної проблематики найбільш доцільним є визначення поняття соціалізації як двостороннього процесу, що включає в себе, з одного боку, засвоєння індивідом соціального досвіду шляхом входження в соціальне середовище, систему соціальних зв'язків; з іншого боку, процес активного відтворення індивідом системи соціальних зв'язків за рахунок його активної діяльності, активним включенням у соціальне середовище. Це свідчить про різноманітність підходів у вирішенні проблеми процесу соціалізації дитини, метою якої є придбання особистісних якостей та соціальної поведінки, які вона повинна засвоїти. Саме на ці дві сторони процесу соціалізації звертають увагу багато авторів, які приймають ідею соціалізації в руслі соціальної психології, та розробляють це питання як повноправну проблему соціально-психологічного знання. Проблема постає так, що людина не просто засвоює соціальний досвід, але й перетворює його у власні цінності, установки, орієнтації. Це не тільки пасивне прийняття соціального досвіду, але й подальша активність індивіда в застосуванні такого перетвореного досвіду.

Ми вважаємо, що перша стадія соціалізації – засвоєння соціального досвіду – відбувається саме в пренатальний період; друга його стадія починається з народження і характеризує момент взаємодії середовища з людиною за допомогою діяльності останньої. Активність позиції особистості передбачається тут у тому, що всякий вплив на систему соціальних зв'язків і відносин вимагає ухвалення визначеного рішення і, отже, містить у собі процеси перетворення, мобілізації суб'єкта, побудови визначеної стратегії діяльності. Таким чином, процес соціалізації, у такому його розумінні, ні в якій мірі не протистоїть процесу розвитку особистості, але просто дозволяє позначити різні погляди на проблему. Якщо для вікової психології найбільш цікавий погляд на цю проблему "з боку особистості", то для соціальної психології – "з боку взаємодії особистості та середовища".

Незважаючи на значну кількість досліджень, присвячених проблемі соціалізації особистості, невирішеним залишається питання обґрунтування можливості соціалізації дитини в пренатальний період. У межах досліджуваної проблеми спостерігаються суперечності між тлумаченнями вікового початку цього процесу.

З метою вирішення даної проблематики було проведено теоретичний аналіз літератури, що дає підстави зробити наступні висновки: деякі вчені, соціологи, психологи розглядають соціалізацію як процес, котрий починається тільки з моменту народження дитини. Насамперед, звернемось до праць відомого дослідника в галузі соціології А.В.Мудрика, який пропонує співвіднести етапи соціалізації з віковою періодизацією життя людини, яку він починає з періоду народження дитини [6].

Соціальний психолог Я.І.Гилинський [4] не акцентує увагу на вікових особливостях процесу соціалізації і наголошує на тому, що даний процес припускає засвоєння соціального досвіду насамперед у ході діяльності. Він виділяє три основні стадії: дотрудову, трудову й післятрудову. Дотрудова стадія ділиться на два періоди: рання соціалізація, що охоплює час від народження дитини до надходження в школу, і стадія навчання, що включає весь період часу навчання. Н.В.Андреєнкова в залежності від віку індивіда виділяє три основних етапи соціалізації: Первісна (дитини); Моральна (підлітка);

Стійка (концептуальна, що позначає перехід від юнацтва до зрілості).

З погляду на викладене підкреслимо, що пренатальний період цими авторами не розглядається як можливе середовище щодо формування соціалізованої дитини.

Генрі Трабі полемізує щодо висунутих теорій, надаючи при цьому великого значення пренатальному періоду. Мати – це перший земний всесвіт дитини, вона перший та головний агент пренатальної соціалізації, тому все, що вона відчуває, через що проходить, випробує й плід. Емоції матері передаються йому, роблячи позитивний або негативний вплив на його психіку. Дитина безупинно уловлює відчуття й почуття, що викликає в матері навколишній світ. Саме невірне поводження матері, її зайві емоційні реакції на стреси, якими насичене наше важке й напружене життя, служать причиною величезного числа таких післяпологових ускладнень, як неврози, тривожні стани, відставання в розумовому розвитку й багато інших патологічних станів.

Пренатальний період у своїй основі повинен нести найкращі умови для оптимального розвитку задатків ембріону. Це повинно стати частиною природного процесу розвитку всього потенціалу, усіх здібностей, споконвічно закладених у яйцеклітині.

Після народження дитини процес її розвитку характеризується трьома послідовними етапами: усмоктування інформації, наслідування й набуття особистого досвіду. У пренатальний період досвід і наслідування відсутні. Що стосується усмоктування інформації, то воно максимальне й протікає на клітинному рівні. Ні в один з періодів свого подальшого життя людина не розвивається настільки інтенсивно, як у пренатальному, починаючи із клітини й перетворюючись усього через кілька місяців у істоту, яка володіє дивними здібностями й невгасимим прагненням до знання.

Сучасні наукові дослідження, проведені фахівцями різних напрямків, дозволяють виділити найважливіші фактори, які впливають на розвиток плоду ще в утробі матері. До них відносяться: сенсорні здібності плоду (які вивчаються фахівцями різного профілю) та емоційний зв'язок (виявлений і вивчається психологами і психоаналітиками).

Внутрішньоутробна дитина починає чути, і його слухова система, як внутрішній телефонний зв'язок, з'єднує її з батьками. За останніми припущеннями, здатність маляти чути починається зі шкіри, що одержує інформацію від механічних, температурних і болючих рецепторів. Ця рання форма слуху пов'язана й з вестибулярною системою дитини, чуттєвої до гравітації й простору, а також із самою вушною раковиною.

Якщо батько регулярно розмовляє з дитиною під час вагітності дружини, то майже відразу ж після народження дитина буде впізнавати його голос. Часто батьки також відзначають, що діти впізнають музику чи пісні, почуті в пренатальному періоді. Причому вони діють на малят як прекрасний заспокійливий засіб і можуть бути успішно використані при знятті сильної емоційної напруги.

Ультразвук показує, що всі частини тіла плоду знаходяться в плавному й спонтанному русі. Дитина обертається, повертає голову й шию, змахує руками, штовхається ногами, згинає спину. Цей постійний рух, що переривається короткими періодами відпочинку, і є однією з форм самовираження дитини до народження.

Була виявлена наявність ще одного істотного фактора, який сприяє соціалізації плоду, – це наявність емоційного зв'язку, що існує між матір'ю та дитиною. Любов, з якою вона виношує дитину, думки, пов'язані з її появою, багатство спілкування, яке матір поділяє з нею, впливають на розвиток психіки плоду. Все, що відбувається з матір'ю, відбувається й з дитиною, яка знаходиться усередині її. Радість, хвилювання, страх чи тривога впливають на ритм її серцебиття, кровообіг і обмін речовин: коли мати радіє, випрацьовуються гормони радості ендорфіни, коли сумує чи тривожиться – гормони стресу катехоламіни. Відповідні відчуття (безпеки чи небезпеки) відчуває й дитина. Таким чином, поява початкових реакцій на навколишнє середовище, вироблення певних гормонів є провісниками або продромами первісної соціалізації. Термін prodromos – грецького походження і дослівно означає "провісник". У контексті нашої проблематики соціалізація має продромальний характер, тобто відбувається вироблення певних установ, реакцій, які є провісними ознаками подальшої первісної соціалізації.

Останнім часом інтерес до музики підвищився через її доброчинний, навіть лікувальний вплив на організм. Вчені досліджували фізіологічні реакції, які виникають в організмі у відповідь на музику, обґрунтували її значення як засобу проти стресів і втоми, який підвищує життєвий тонус, працездатність і навіть імунітет. Музика впливає не тільки на центральну нервову систему, але й на інші життєво важливі системи організму: м'язову, травну, респіраторну. Доведено, що вплив музики на організм людини залежить і від інструмента, на якому вона виконується. Наприклад, кларнет позитивно впливає на систему кровообігу, струнні інструменти діють переважно на серцево-судинну систему, флейта позитивно впливає на легені й бронхи. У деяких закордонних родильних будинках при виписці додому батькам дарують касети із класичною музикою, яке маля буде слухати весь період дитинства.

Але нами встановлено, що найбільш ранній період для слухання дитиною музики – пренатальний.

Зв'язок з дитиною – це не тільки материнська чи батьківська мова, але і спів. Мішель Оден надає йому величезного значення. Коли мама співає, вона переходить від високих частот до низьких – слуховий орган дитини сприймає цю різницю між звуковими сигналами, розвиваючи свою чутливість уже в пренатальний період. Анатомічно формування органів слуху закінчується до 20-го тижня вагітності. Плід починає чути вже на четвертому місяці свого розвитку. Вухо є центральним органом: слухова інформація впливає на формування центральної нервової системи й мозку. Якщо 4-місячний плід піддати впливу голосних звуків, у нього прискориться серцебиття, і він може відреагувати поштовхами ногою. Відмічено, що малятам пренатального віку не подобаються голосні дискотеки й рок-концерти, вони сердяться й можуть виражати своє невдоволення різкими рухами тіла.

Оскільки наше сучасне життя все більше наповнюється стресами, необхідно вберегти від них зростаюче маля. Серцебиття дитини збільшується, коли його мама надмірно метушиться й турбується. Звуки серцевих скорочень матері заспокоюють її й заколисують. Деякі дослідники стверджують, що музика періоду бароко стимулює ритми головного мозку, які пов'язані зі спостереженням і відчуттям спокою. У ході експериментів було виявлено, що плід заспокоюється при звуках мелодій Вівальді й Моцарта, а при програванні музики Бетховена або Брамса починає енергійно штовхатися, що свідчить про емоційні відгуки на впливи оточуючого середовища. Музика, таким чином, є не тільки важливою складовою середовища батьків, але й є першим чуттєвим світом ще не народженої дитини. Вона оточує нас все життя, є важливою складовою соціального середовища, значно впливає на психологічний стан людини, сприяє розвитку емоційної сфери і є, на наш погляд, одним з важливих факторів процесу соціалізації.

Доведено, що діти в пренатальному віці вже мають пам'ять. Сьогодні наведено досить спогадів людей, які чули певну музику в утробі матері й здатні реагувати на неї через багато років. Так, група ще не народжених малят слухала тему симфонічної казки, що виконується на фаготі, "Петя й вовк" Сергія Прокоф'єва. Після народження діти переставали плакати при звуках цієї музики, що, з нашої точки зору, є первинною ознакою процесу соціалізації, і таких дітей можна віднести до групи соціалізованих.

Ще один приклад протікання процесу соціалізації в пренатальному періоді – дитина запам'ятала психологічний стан своєї вагітної мами. Молода мама, яка очікує народження другого маляти, слухала музику для глибокого розслаблення, тому що випробувала сильну маткову напругу. Після пологів було помічено: коли мама ставила касету із заспокійливою музикою, маля відразу реагувало на неї – розслаблювалося з вираженням повного спокою на обличчі.

Музика може викликати гаму почуттів. Але тільки самі радісні, натхненні й умиротворені емоції найбільш корисні малятові. Саме музика є найважливішою ланкою, що з'єднує матір і дитя в одне ціле. Спів матері здатний виховувати дитину, яку вона носить під серцем. У цьому випадку за допомогою матері, яка є сильним джерелом вібрацій, звукових коливань, які досягають самих глибин організму плоду, дитина шляхом входження в соціальне середовище матері поступово звикає, пристосовується до нього і після народження в цьому соціальному середовищі відчуває себе його частиною, тому поводиться більш впевнено. Кілька десятиліть назад знаменитий французький акушер Мішель Оден у своїй клініці організовував з майбутніх мам хори, які співали а капела (без супроводу). Були розроблені спеціальні нескладні вокальні вправи. Як результат – на світ з'явилися більш життєздатні, спокійні і міцні малята. Терапевти вказують на користь співу, тому що орган слуху дитини одержує необхідні йому тренування й стимулює мозок. Переходи співаючого голосу від високих звуків до низьких і навпаки активізують ріст тих органів і систем дитини, які настроєні на певні частоти цих звуків. Відповідно до сучасних теорій, звуки низької частоти впливають на розвиток тих органів, які перебувають у нижній частині тіла, і, відповідно, високі звуки пов'язані з верхньою його частиною. Отже, науковці вважають, що у репертуарі майбутніх мам обов'язково повинні бути колискові пісні, які передають малятові любов, ніжність, підтримку й знання про те, що зовнішній світ йому не ворожий.

Існують і інші прогресивні системи пренатального музичного виховання. Так, Володимир Вікторович Кірюшин, музичний теоретик і педагог, протягом декількох десятиліть розробляв і успішно застосовував музичний метод розвитку багатомірного інтелекту в дітей як молодшого, так і пренатального віку. Він говорив про те, як важливо для людини дійсне переживання мистецтва – "до тремтіння в тілі" (інше сприйняття не несе в собі необхідної енергетики). Тільки дійсне переживання тієї або іншої емоції здатне привести до моментального викиду в організмі матері особливих хімічних сполучень – ендорфінів – і спрямувати їх дитині. Саме ендорфіни відіграють велику роль у формуванні інтелекту у дітей в самий ранній період їхнього розвитку. На думку вченого, це треба використати як можна раніше, тому що після народження у дитини канали сприйняття можуть бути забиті як пробками, так і зайвою, найчастіше примітивною інформацією, і вплив тонкої енергетики згодом буде ускладнено.

Змісту музики, її якісному добору необхідно надавати великого значення, тому що особливості й сила її звукового впливу здатні позитивно (а також і негативно) впливати на центральну нервову систему дитини, активізувати процеси пам'яті, сформувати смакові переваги й виробити певні реакції на вплив оточуючого середовища, що є провісниками подальшого процесу соціалізації вже після народження, якому ми надаємо назву: "продромальна соціалізація дитини в пренатальний період".

Таким чином, музика є тієї ланкою між соціальним середовищем матері і внутрішнім світом дитини, яка сприяє, хоча і в пасивному вигляді, всмоктуванню інформації, засвоєнню соціального досвіду, що є продромальним етапом процесу соціалізації, який в даному контексті носить поки ще адаптивний характер. Але й цю первісну стадію ми впевнено можемо віднести до стадії соціалізації.

Література

1. Андреенкова Н.В. Проблемы социализации личности // Социальные исследования. – 1970. – № 3.
2. Андрєєва Г.М. Соціальна психологія. – М., 2002.
3. Божович Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1968.
4. Гилинский Я.И. Стадии социализации индивида // Человек и общество. – 1971. – № 9.
5. Лукашевич Н.П. Социализация воспитания. – К.: МАУП, 1996.
6. Мудрик А.В. Социализация в смутное время. – М., 1991.
7. Мудрик А.В. Введение в социальную педагогику. – Пенза, 1994.
8. Смелзер Н. Социология // Пер. с англ. – М.: Феникс, 1994.
9. Child J.L. Socialization. "Handbook of social psychology". Massachusetts, USA, 1954.